

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Аудит»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – «Аудиторський ризик і оцінювання системи внутрішнього контролю»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол від
29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Ткаченко С.О.

План лекції

1. Викривлення у фінансовій звітності та ймовірність їх виявлення контролем.
2. Фактори ризику шахрайства.
3. Аудиторський ризик і методи його оцінювання.
4. Оцінювання системи внутрішнього контролю підприємства.

Література:

Нормативна:

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>. – Законодавство України.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. – Законодавство України.

Основна:

3. Аудит [Текст] : навч. посіб. / Жидєєва Л. І., Колісник О. П., Салямон-Міхєєва К. Д. ; Ун-т держ. фіск. служби України. - Ірпінь : Ун-т ДВС України, 2019. - 311 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підруч. для студ. спеціальності «Облік і аудит» вищих навч. закл. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир: Рута, 2005.-512с.
5. Ватуля І.Д., Канцедаль Н.А., Пономаренко О.Г. Аудит: Практикум: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. -304с.
6. Гуцайлюк З.В., Мех Я.В., Щирба М.Т. Аудит (теорія, методика, збірник завдань). – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 190 с.
7. Добровольська, В. В. Аудит за оновленим законодавством України [Текст] / В. В. Добровольська // Правові горизонти. – 2018. – № 10. – С. 33-39.
8. Загородній А.Г., Корягін М.В., Єлісєєв А.В., Полякова Л.М. Аудит: теорія і практика: Навч. посібник – Львів: Вид-во нац ун-ту "Львівська політехніка", 2004. – 453с.
9. Каменська Т. Розгляд питань, що стосуються шахрайства при аудиторській перевірці / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. - 2015. - № 6. - С. 2-9. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_6_2.
10. Кулаковська Л.П. Основи аудиту: Навч. посібник. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 608с.
11. Потриваєва, Н. В. Внутрішній аудит як ефективний метод управління підприємством [Текст] / Н. В. Потриваєва, А. С. Біленко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – № 23. – С. 691-694.
12. Пшенична А.Ж. Аудит. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.

13. Рядська В.В., Петраков Я.В. Аудит. Навч. пос. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 416 с.
14. Савченко В.Я. Аудит: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2002. – 322с.
15. Слободяник, Ю. Б. Внутрішній аудит [Текст] : навч. посіб. / Ю. Б. Слободяник, Л. В. Зварич ; за ред. Ю.Б. Слободяник. – Суми : Фабрика друку, 2018. – 340 с.
16. Суха, О. Р. Аудит [Текст] : навч. посіб. / О. Р. Суха. – Львів : Новий Світ-2000, 2019. – 284 с.
17. Утенкова К. О. Аудит: Навчальний посібник. – К.: Алерта, 2011. – 408 с.

Допоміжна:

18. Антонюк, О. Р. Вектори розвитку системи контролю якості надання аудиторських послуг в Україні [Текст] / О.Р. Антонюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – № 21. – С. 631-634.
19. Білуха М.Т., Микитенко Т.В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: Підручник. – К.: Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888с.
20. Верига Ю.А., Пшенична АЖ. Процедури документальної перевірки аудиту нематеріальних активів / Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: традиції, проблеми, перспективи// Зб. наук, праць Державної академії статистики, обліку та аудиту. – К., 2004 – 250 с.
21. Виноградова М. О. Аудит [текст] : навч. посіб. / М. О. Виноградова, Л. І. Жидєєва – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 656 с.
22. Голуб Л. О. Оцінка аудиторського ризику та тестування засобів контролю фінансової діяльності підприємства / Л. О. Голуб // Наукові праці МАУП. - 2014. - Вип. 42. - С. 207-214. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrmaup_2014_3_37.
23. Давидов Г.М. Аудит: Навч. посібник - 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Т-во Знання, КОО, 2001, – 363с.
24. Долбнєва, Д. В. Сучасний стан і напрями удосконалення аудиторської діяльності в умовах європейської інтеграції України та застосування міжнародних стандартів [Текст] / Д. В. Долбнєва // Економіка та держава. – 2018. – № 2. – С. 72-76.
25. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2001, – 402с.
26. Зубілевич С.Я., Голов С.Ф. Основи аудиту. – К.: Ділова Україна, 1996.- 375с.
27. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2003. -349с.
28. Петрик О. Аудиторський висновок і його види // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – №2. – С.56-62.
29. Рудницький В. Внутрішній аудит: методологія, організація. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 104с.

Текст лекції

1. Викривлення у фінансовій звітності та ймовірність їх виявлення контролем

Відхилення в бухгалтерській звітності можуть бути суттєвими та несуттєвими.

Суттєвими відхиленнями є відхилення інформації або її відсутність, що може впливати на економічні рішення користувачів, які приймаються на підставі даних фінансової звітності підприємства. Суттєвість залежить від розміру статті або помилки, що оцінена за певних обставин, відсутності або перекирчення змісту інформації.

Основними причинами виникнення викривлень у фінансових звітах є свідомі й несвідомі дії посадових осіб. Свідомі дії призводять до шахрайства, тобто обману держави чи власників підприємств (рис. 4.1).

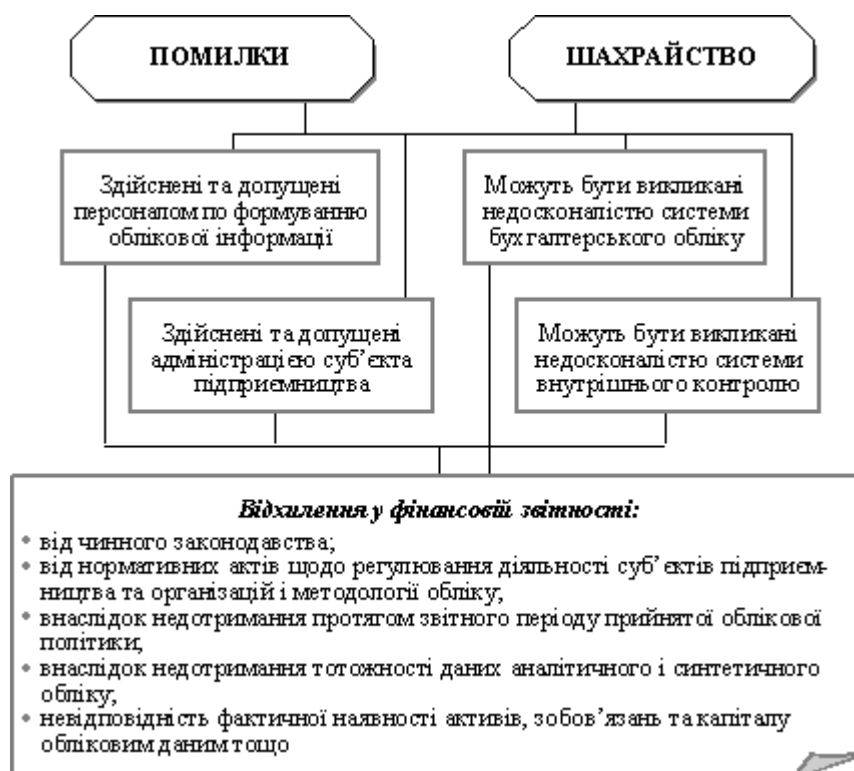

Рисунок 4.1 - Класифікація відхилень у фінансовій звітності

Несвідомі дії можуть бути наслідком недобросовісного ставлення до виконання службових обов'язків під час підготовки інформації, що може призвести до виникнення перекирчень, які можна назвати помилками.

Визначення понять та значення для аудитора помилок і шахрайства визначено МСА № 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності».

Помилка — це ненавмисне перекирчення фінансової інформації в результаті арифметичних чи логічних помилок в облікових записих і розрахунках, недогляду в дотриманні повноти обліку, неправильного представлення в обліку фактів господарської діяльності, наявності складу майна, вимог і зобов'язань та невідповідне відображення записів в обліку.

Шахрайство — навмисно неправильне відображення і представлення даних обліку та звітності службовими особами та керівництвом підприємства. Шахрайство полягає в маніпуляціях обліковими записами і фальсифікації первинних документів, реєстрів обліку і звітності, навмисно неправильній оцінці активів і методів їх списання, навмисному пропущенні або приховуванні результатних записів або документів, незаконному отриманні в особисту власність грошово-матеріальних цінностей, невідповідному відображенні записів в облікових реєстрах.

Маніпуляція обліковою політикою - навмисне використання неправильних (некоректних) бухгалтерських проводок або сторнуючих записів з метою перекручення даних обліку та звітності.

Фальсифікація бухгалтерських документів і записів — оформлення заздалегідь неправильних або сфальсифікованих документів бухгалтерського обліку і записів у реєстрах бухгалтерського обліку.

Невідповідне відображення записів у облікових реєстрах — ненавмисне або навмисне відображення фінансової інформації в системі рахунків у неповному обсязі або в оцінці, що відрізняється від прийнятих норм тощо.

Незвичайні операції — угоди і господарські операції, платежі, які на думку аудитора є зайвими, недоречними або надмірними за певних обставин.

З шахрайством пов'язано два види викривлень:

— викривлення, що виникають у результаті шахрайства при складанні фінансової звітності. Як правило, здійснюється керівництвом підприємства;

— викривлення в результаті незаконного привласнення чи використання активів. Як правило, здійснюється працівниками підприємства поза інтересами компанії.

У практиці аудиту не існує поняття «незначне шахрайство», це просто шахрайство, що не доведене до кінця. Шахрайство, раз здійснене, буде здійснюватися і надалі, його розміри будуть зростати, доки воно не буде виявлено і призупинено.

Для виявлення шахрайства аудиторі необхідно:

- визначити мотиви шахрайства у клієнта;
- ознайомитись із персоналом, особливо з керівним, оцінити умови та порядок оплати його праці, наявність засобів, вартість яких не відповідає одержаним доходам працівника (дорогих автомобілів, приміських котеджів тощо);
- встановити наявність умов, що можуть сприяти можливості здійснення випадків шахрайства;
- виявити ознаки шахрайства шляхом виконання аналітичних процедур;
- провести суцільну та вибірккову перевірку об'єктів із найбільшим ризиком невиявлення порушень.

Існують певні ознаки, що свідчать про можливості здійснення шахрайства на підприємстві. Основними з них є:

- наявність несанкціонованих операцій;
- відсутність первинних документів, облікових реєстрів, договірної документації тощо;
- необґрунтоване коливання цін за один і той самий звітний період;

– наявність надмірних повернень реалізованих товарів, анульованих (недійсних) продажів, безнадійних боргів і встановлення необґрунтованих фактів нестач запасів;

– агресивна реакція керівництва на проведення аудиторської перевірки;

– наявність значних матеріальних винагород, що пов'язані з досягненням запланованого рівня прибутку або продажу;

– керівництво підприємства та інші співробітники уникають запитань і не хочуть (не можуть) надати документи, що їх вимагає аудитор для перевірки;

– зосередження влади в руках одного або невеликої групи менеджерів.

Під час проведення аудиторської перевірки існує ризик невиявлення всіх суттєвих помилок, а це означає, що викривлень фінансової звітності підприємства аудитор може не виявити, навіть якщо аудит проводиться з дотриманням необхідних вимог.

Ризик невиявлення суттєвого викривлення внаслідок шахрайства є вищим за ризик невиявлення суттєвого викривлення внаслідок помилки, оскільки для шахрайства можуть використовуватися досить складні та ретельно організовані схеми приховування, наприклад, підробка, навмисний пропуск операцій або навмисне неправильне подання інформації аудитору. Виявити такі спроби приховування може бути ще складніше, якщо вони супроводжуються змовою. Спроможність аудитора виявити шахрайство залежить від таких чинників, як вмільсть шахрая, частота та обсяг маніпуляцій, ступінь змови, відносний розмір окремих рахунків, з якими проводяться маніпуляції, посадовий рівень причетних осіб.

Більше того, ризик невиявлення аудитором суттєвих викривлень внаслідок шахрайства управлінського персоналу є вищим, ніж внаслідок шахрайства працівників, оскільки управлінський персонал часто має змогу прямо чи опосередковано маніпулювати обліковими записами та надавати фальсифіковану фінансову інформацію. Враховуючи керівну позицію на підприємстві, управлінський персонал має можливість або змусити працівників робити якісь дії або отримати їх допомогу в організації шахрайства, про що працівники можуть і не здогадуватись.

Причиною неефективності аудиту у виявленні випадків шахрайства часто буває відсутність професійного скептицизму.

Під час проведення перевірки аудитором не проводиться оцінка автентичності документів, які представлені підприємством, оскільки аудитор не має відповідної підготовки та не є експертом з визначення автентичності. Проте якщо обставини, виявлені під час проведення аудиту, змушують аудитора повірити, що документ не є оригіналом або умови в документах було змінено, аудитор продовжує свої дослідження, наприклад, шляхом отримання прямого підтвердження від третьої сторони або розгляду необхідності залучення експерта для оцінки оригінальності такого документа.

У випадку, коли аудитор не може визначити характер помилки або шахрайства чи не має впевненості, що результат окремих операцій можна розцінити як помилку або шахрайство, оскільки існують зовнішні обмеження (не з боку підприємства), йому слід розкрити такий вплив в аудиторському звіті.

Якщо аудитор отримав докази навмисних зловживань клієнта, це дає йому право висловити припущення, що бухгалтерські реєстри і документи не відображають дійсного стану справ. Утім аудитор повинен спланувати та провести аудит, керуючись принципом професійної неупередженості. Аудитор не може припускати ні того, що керівництво підприємства є нечесним, ні того, що воно є безумовно чесне.

У разі виявлення фактів помилок і шахрайства аудитор повинен обов'язково повідомити про це керівництву підприємства, навіть якщо він лише припускає, що помилки чи факти шахрайства можуть існувати або ефект від них неістотний і не впливає на фінансову звітність підприємства.

В обов'язки аудитора не входить повідомлення про знайдені ним порушення ані фізичних, ані юридичних осіб, крім керівництва або власників підприємства. Сторонні користувачі фінансової звітності підприємства мають право вимагати інформацію про результати проведеного аудиту тільки від керівництва або власників підприємства.

Виявлені випадки шахрайства та значних помилок мають бути доведеними. Якщо аудитор має сумніви щодо непричетності керівництва підприємства до виявлених порушень, аудитору необхідно порадитись з юристом щодо застосування відповідних законодавчих процедур.

Якщо аудитором будуть встановлені викривлення, які є наслідком дій, що мають ознаки шахрайства, то аудитор може потрапити у виняткові обставини, які ставлять під сумнів можливість продовження виконання аудиторської перевірки:

1. Підприємство не вживає відповідних дій щодо шахрайства, які аудитор вважає необхідними за даних обставин, навіть якщо шахрайство не є суттєвим для фінансових звітів;

2. Розгляд аудитором ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства та результати аудиторських тестів вказують на наявність значного ризику суттєвого та всеохоплюючого шахрайства;

3. Аудитор має значні сумніви щодо компетентності або чесності управлінського або найвищого управлінського персоналу.

У цьому випадку аудитор повинен:

1. Розглянути питання професійної та юридичної відповідальності за обставин, що склалися, включаючи те, чи існує вимога до аудитора сповістити про це особу (осіб), які замовили аудит, або у деяких випадках регуляторні органи;

2. Розглянути можливість відмови від виконання завдання. Якщо аудитор відмовляється продовжувати виконувати завдання:

– обговорити з управлінським персоналом відповідного рівня та найвищим управлінським персоналом відмову аудитора від продовження виконання завдання та причини цієї відмови;

– зважити, чи є професійна або юридична вимога до аудитора сповістити про це особу (осіб), які замовили аудит, або, у деяких випадках, регуляторні органи щодо відмови аудитора від продовження виконання завдання та причини цієї відмови.

Обов'язки з попередження та виявлення фактів шахрайства та помилок покладається на керівництво підприємства і здійснюється шляхом впровадження та

безперервної роботи ефективних систем бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю.

Аудитор відповідає за аудиторський звіт про фінансову звітність підприємства і не повинен відповідати за виявлення фактів шахрайства та помилок, що можуть істотно вплинути на достовірність фінансової звітності підприємства. Оскільки не всі випадки шахрайства та помилок можуть бути виявлені аудитором, він несе відповідальність за правильність використаних під час аудиту процедур перевірки.

2. Фактори ризику шахрайства

У процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва можуть існувати певні умови та події, що збільшують ризик шахрайства і мають бути враховані аудитором під час перевірки:

1. Цілісність або компетентність управлінського персоналу — це значна та довготривала недоукомплектованість облікового персоналу, наявність недоліків в усуненні слабких сторін внутрішнього контролю та часті зміни в юридичному відділі або у відділі внутрішнього аудиту.

2. Наявність впливу зовнішніх факторів:

- криза відповідної галузі може призвести до ризику банкрутства підприємства;
- підприємство має внески в галузі, що переживають кризу;
- підприємство значною мірою залежить від одного замовника або невеликої групи замовників;
- скорочені строки складання фінансової звітності.

3. Незвичайні операції: наявність незвичайних угод, особливо наприкінці звітного періоду, що суттєво впливають на фінансові показники; наявність платежів за певні послуги (маркетингові, юридичні тощо), що не відповідають кількості та якості таких послуг, а також необхідності їх здійснення.

4. Проблеми одержання необхідних аудиторських доказів через:

- неадекватність записів і документального оформлення операцій;
- відсутність підтверджуючих документів і зміну документів;
- відхилення від облікових записів і даних підтверджень третьої сторони;
- ухилення керівництва від адекватних відповідей на запитання аудитора тощо.

5. Наявність сумнівів у чесності та компетентності керівництва підприємства, його незацікавленості (наприклад, за відсутності колегіального органу управління або коли до складу наглядової ради та керівництва входять одні й ті самі особи);

6. Незвичайний тиск, що здійснюється на аудитора в процесі виконання завдання як з боку внутрішнього середовища підприємства, так і зовні.

Приклади чинників ризиків шахрайств у відповідності до МСА 240 наведено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 - Чинники та причини виникнення ризиків шахрайства

Мотиви або тиск зовнішніх факторів	Можливості для скоєння шахрайства
<p>Відносно перекручування фінансової звітності:</p> <p>1. Загальноекономічні, галузеві чи виробничі умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий ступінь конкуренції; - значний спад споживчого попиту та збільшення банкрутств; - операційні збитки, що можуть привести до банкрутства; - нові облікові, законодавчі або регуляторні вимоги. <p>2. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання вимог або очікування третіх сторін щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зростання рівня прибутковості або зміни відповідних тенденцій; - необхідності отримання додаткового фінансування за рахунок позикових коштів або власного капіталу; - можливості виконати вимоги зі сплати боргів. <p>3. Фінансові результати діяльності підприємства створюють загрози для особистого фінансового стану управлінського персоналу тому що:</p> <ul style="list-style-type: none"> - управлінський персонал має значні фінансові інтереси на підприємстві; - значна частина винагороди управлінського персоналу залежить від фінансових, операційних, та інших результатів діяльності підприємства. <p>4. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання фінансових контрольних показників, встановлених вищим управлінським персоналом.</p>	<p>Відносно перекручування фінансової звітності:</p> <p>1. Характер галузі або вид діяльності підприємства:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значні обсяги операцій зі зв'язаними сторонами; - використання в діяльності ділових посередників; - наявність банківських рахунків або операцій дочірніх підприємств в офшорних зонах; - значні операції, проваджувані в різних країнах, з різними юрисдикціями; - значна фінансова присутність або можливість домінувати в певному секторі бізнесу; - значні обсяги незвичайних або надміру складних операцій. <p>2. Неефективний моніторинг з боку управлінського персоналу внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - домінування в управлінському персоналі однієї особи або невеликої групи осіб за одночасної відсутності відповідних заходів контролю; - неефективного нагляду вищого управлінського персоналу за системою внутрішнього контролю. <p>3. Складна або організаційно нестабільна структура:</p> <ul style="list-style-type: none"> - складність визначення власників підприємства; - висока плинність управлінського персоналу, юристів, фінансистів; - занадто складна організаційна структура. <p>4. Недостатність компонент системи внутрішнього контролю внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - невідповідного моніторингу заходів контролю; - високих показників плинності та недостатньої кваліфікації відповідальних працівників: бухгалтерії, внутрішнього аудиту тощо; - неефективних облікових та інформаційних систем.
<p>Відносно незаконного привласнення активів:</p> <p>1. Особисті фінансові зобов'язання управлінського персоналу або працівників, які мають доступ до грошових коштів або інших активів та є досяжними для незаконного привласнення.</p> <p>2. Погані стосунки між підприємством та працівниками, які мають доступ до грошових коштів або інших активів, досяжних для розкрадання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - непідтверджені очікування працівників щодо винагороди за працю та інші; - конфліктне звільнення; 	<p>Відносно незаконного привласнення активів:</p> <p>1. Можливості незаконно привласнення активів збільшуються у випадку наявності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - великих сум грошових коштів у касах, у місцях інкасування, в процесах обробки тощо; - статей запасів, що мають невеликий розмір, але високу вартість або великий попит; - вільно конвертованих цінних паперів; - основних засобів, що мають невеликий розмір, але є високоліквідними.

<p>- зміни у програмах мотивування або винагород працівників, які не відповідають їх очікуванням.</p>	<p>2. Можливості незаконно привласнення збільшуються у випадку недостатнього внутрішнього контролю за збереженістю активів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатньо якісно організований та регламентований облік активів; - недоліки систем санкціонування та затвердження операцій з ТМЦ; - відсутність своєчасного та відповідного документування операцій; - відсутність обов'язкових відпусток для працівників, які виконують основні функції внутрішнього контролю; - неадекватний розподіл обов'язків щодо роботи з ТМЦ або недостатні незалежні перевірки.
---	--

3. Аудиторський ризик і методи його оцінювання

Відповідно до Міжнародних стандартів аудиту аудиторський ризик - це ризик або небезпека того, що аудитор зробить неправильний висновок щодо фінансової звітності після виконання ним аудиторських процедур, тобто за неправильно складеною фінансовою звітністю буде представлений аудиторський звіт без застережень і навпаки.

У МСА визначено три складових аудиторського ризику: властивий ризик; ризик, пов'язаний із невідповідністю внутрішнього контролю (або ризик контролю); ризик невиявлення помилок і викривлень.

Властивий ризик - це ризик викривлення залишку на рахунку (або певної операції), який може бути суттєвим, окремо або разом із викривленням залишків на інших рахунках (або іншою операцією), якщо припустити відсутність відповідних заходів внутрішнього контролю. Тобто це міра очікування аудитором того, що існує суттєва помилка в сегменті ще до перевірки системи внутрішнього контролю.

Ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю - це ризик неефективності внутрішнього контролю. Системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю не завжди можуть функціонувати настільки ефективно, щоб своєчасно запобігати помилкам або викривати їх та виправляти. Тому аудитор допускає, що суттєві помилки за певним сегментом не будуть виявлені та попереджені системою внутрішнього контролю.

Ризик невиявлення помилок полягає в тому, що аудиторські процедури не завжди можуть виявити помилки у залишку на певному рахунку або з певної операції. Він поділяється на аналітичний ризик (небезпека пропущення помилок у процесі здійснення методичних прийомів аналізу) та статистичний ризик (імовірність невиявлення значних помилок у процесі вибіркової перевірки).

Властивий ризик і ризик, пов'язаний із невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю, відрізняються від ризику невиявлення тим, що аудитор може тільки оцінити їх, проте не може контролювати, тоді як ризик невиявлення аудитор може контролювати, змінюючи характер та час окремих перевірок.

Ризики можуть виникати або змінюватися відповідно до обставин, зокрема, таких як:

- Зміни в зовнішньому середовищі, в якому функціонує підприємство. Зміни в регуляторному або операційному середовищі можуть призвести до змін у конкурентному тиску і до появи суттєво відмінних ризиків.

- Зміни у складі працівників. Нові працівники можуть мати інше розуміння внутрішнього контролю або зосереджуватися на інших його аспектах.

- Впровадження нових або модернізація існуючих інформаційних систем. Суттєві або швидкі зміни в інформаційних системах можуть змінити ризики, пов'язані з внутрішнім контролем.

- Швидкі темпи росту. Суттєве або швидке розширення діяльності може створити певне навантаження для контролю та збільшити ризик розвалу процедур контролю.

- Впровадження нових технологій у процес виробництва або інформаційну систему.

- Впровадження нового напрямку та нових форм ведення бізнесу, нового асортименту у сферах, де відсутній досвід господарювання, може створити нові ризики, пов'язані з внутрішнім контролем.

- Корпоративна реструктуризація (об'єднання підприємств, виділення підприємства, придбання дочірнього підприємства) може супроводжуватися скороченням або суттєвим розширенням персоналу та змінами у функції нагляду чи розмежуванням обов'язків, що, у свою чергу, може змінити ризики, пов'язані з внутрішнім контролем.

- Розширення закордонної діяльності або придбання закордонних виробничих одиниць створює нові, часто унікальні ризики, які можуть вплинути на внутрішній контроль, наприклад, на появу додаткових або змінених ризиків у результаті операцій в іноземній валюті.

- Застосування нових положень бухгалтерського обліку може вплинути на ризики, пов'язані з підготовкою фінансових звітів.

Розробляючи загальний план перевірки, аудитор повинен оцінити ризик на рівні фінансового звіту.

Сутність і порядок оцінки аудиторського ризику визначені в МСА 315 «Розуміння суб'єкта господарювання та його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень» і МСА 330 «Аудиторські процедури відповідно до оцінених ризиків».

У зарубіжній та вітчизняній практиці загальна величина аудиторського ризику визначається за допомогою спеціальної методики (моделі) кількісного розрахунку аудиторського ризику:

$$AP = BP \times PK \times PH,$$

де AP - аудиторський ризик; BP - властивий ризик; PK - ризик контролю; PH - ризик невиявлення.

У цій моделі властивий ризик і ризик контролю - це ризики підприємства, а ризик невиявлення - ризик аудитора.

Аудитори зацікавлені в найменших значеннях аудиторського ризику. Відповідно чим вище властивий ризик і ризик контролю, тим нижчим повинен бути

ризик невиявлення помилок. Таким чином, аудиторський ризик у цілому перебуває у прямо пропорційній залежності від ризику невиявлення і в обернено пропорційній залежності від планованого отримання у процесі тестування аудиторських доказів. Скорочення аудиторського ризику веде до скорочення ризику невиявлення, але при цьому збільшується обсяг даних для тестування з метою одержання доказів.

Вважається, що прийнятна величина аудиторського ризику становить від 1 до 5% бази розрахунку, яку аудитор обирає сам (від підсумку балансу, товарообороту, фінансового результату тощо).

При використанні кількісної оцінки складових аудиторського ризику необхідно враховувати такі правила:

- аудитор ніколи не може повністю довіряти системам бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю підприємства-клієнта, тобто ризик системи обліку та внутрішнього контролю не можуть прирівнюватись до нуля ($PK \neq 0$);

- ризик невиявлення помилок завжди існує, оскільки аудитор може неправильно вибрати чи застосувати процедури або неправильно інтерпретувати їх результати ($RH \neq 0$);

- аудитор не має права встановлювати високий рівень ризику невиявлення при досить високих ризиках систем обліку і внутрішнього контролю, а також власного ризику, оскільки в такому випадку загальний аудиторський ризик матиме неприйнятно високе значення.

Для зниження ризику висловлення неадекватної думки аудитору слід застосовувати усі можливі заходи:

- дотримання вимог професійних стандартів;
- збереження незалежності;
- збереження об'єктивності оцінки діяльності підприємства;
- розуміння діяльності суб'єкта господарювання;
- збереження конфіденційності отриманої інформації;
- підтримання високої якості надання послуг.

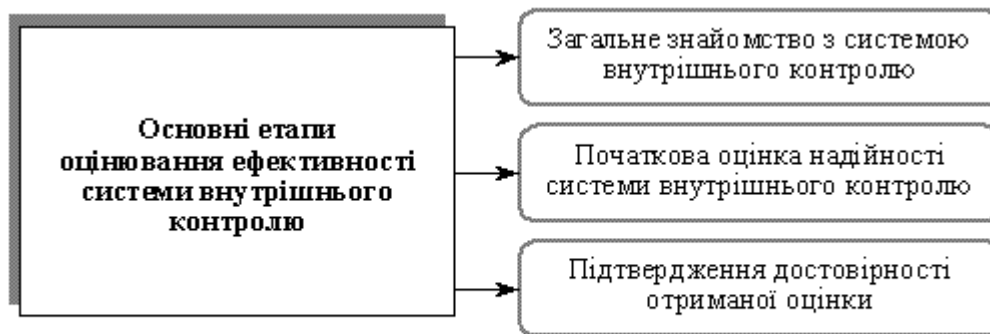
Якщо аудиторський ризик неможливо знизити до прийнятного рівня, тобто аудитору відведено недостатньо часу на перевірку, обмежено його доступ до інформації, підприємством втрачено дані обліку, які не підлягають відновленню, або існують інші подібні несприятливі обставини, то у таких випадках аудитор зобов'язаний відмовитись від проведення аудиторської перевірки.

Крім оцінки ризику в кількісному виразі, аудитор може визначати його словесними характеристиками, такими як «високий», «середній», «низький» або «максимальний», «нижче середнього», «мінімальний» та ін., це так званий інтуїтивний метод.

Визначений на початку аудиторської перевірки рівень аудиторського ризику на наступних її етапах може бути переоцінений у зв'язку з отриманням додаткової інформації, виявленням нових обставин, на підставі аналізу проведених аудиторських процедур.

4. Оцінювання системи внутрішнього контролю підприємства

При вивченні системи внутрішнього контролю необхідно оцінити вплив одержаних результатів на подальшу перевірку достовірності фінансової звітності підприємства (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Основні етапи оцінювання системи внутрішнього контролю на підприємстві

На етапі загального знайомства з системою внутрішнього контролю аудитор:

- отримує загальне уявлення про специфіку і масштаби діяльності підприємства, систему бухгалтерського обліку, структуру служби внутрішнього аудиту та її місце в системі управління;
- оцінює рівень професійності служби внутрішнього аудиту та перелік основних завдань, що вирішуються такою службою;
- визначає порядок застосування заходів щодо забезпечення збереження майна, надійності бухгалтерського обліку та достовірності звітності.

Якщо за результатами такого вивчення буде зроблено висновок про ненадійність системи внутрішнього контролю, низький його рівень, то покладатись на таку систему контролю недоцільно, отже виникає потреба в більш детальній аудиторській перевірці. А коли, на думку аудитора, можна довіряти системі внутрішнього контролю клієнта, тоді аудитор переходить до наступного етапу.

Початкова оцінка надійності системи внутрішнього контролю здійснюється аудитором на основі власного досвіду застосування методик і прийомів. При цьому, слід враховувати, що для перевірки надійності засобів контролю потрібно вивчити облікову та господарську документацію за весь звітний період, більшу увагу приділити періодам, в яких мали місце певні особливості та відмінності.

У результаті таких досліджень надійність системи внутрішнього контролю може бути оцінена як висока, середня чи низька.

Підтвердження достовірності оцінки системи внутрішнього контролю здійснюється в процесі перевірки. Довіряючи певною мірою системі внутрішнього контролю на підприємстві, аудитор в ході перевірки повинен проводити процедури підтвердження її надійності, застосовуючи різні методи та прийоми при проведенні тестів на відповідність системи внутрішнього контролю та процедур перевірки на суттєвість.

Тести на відповідність внутрішнього контролю здійснюються з метою отримання аудиторських доказів ефективності:

- структури систем обліку та внутрішнього контролю, що означає, наскільки ця структура попереджає, виявляє і своєчасно виправляє істотні помилки;
- функціонування внутрішнього контролю протягом всього періоду перевірки.

Система внутрішнього контролю вважається ефективною, якщо вона ефективно попереджає про виникнення недостовірної інформації та виявляє недостовірність у межах обмеженого часу з моменту, коли така інформація виникла.

Якщо аудитор зробить висновок, що процедури перевірки з метою отримання уявлення про систему бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю свідчать про доцільність і ефективність внутрішньої політики підприємства, і вони відповідають окремим твердженням фінансової звітності, він може використати ці докази для оцінки ризику внутрішнього контролю і визначити його рівень як незначний.

Аудитор може провести такі тести перевірки відповідності внутрішнього контролю:

- перевірку первинних документів, які підтверджують операції та інші дії, з метою отримання аудиторських доказів про відповідність функціонування системи внутрішнього контролю;
- перевірку порядку надання дозволу на проведення певної категорії операцій на підприємстві;
- опитування і спостереження стосовно процедур внутрішнього контролю, щодо яких немає змоги провести наскрізну перевірку, наприклад, при визначенні фактичного виконавця окремих функцій процесу виробництва;
- повторення процедур внутрішнього контролю, зроблених на підприємстві аудитором, наприклад, проведення перевірки банківських рахунків для підтвердження правильності ведення обліку підприємством.

Щоб підтвердити кожен зроблений оцінку незначного ризику невідповідності внутрішнього контролю, аудитор повинен обов'язково провести ретельні тести на відповідність системи внутрішнього контролю. Тобто, чим менший ризик невідповідності внутрішнього контролю, визначений аудитором, тим більше підтверджень йому потрібно отримати стосовно того, що структура системи обліку та внутрішнього контролю працює ефективно.

Під час отримання доказів ефективного функціонування системи внутрішнього контролю аудитор необхідно враховувати спосіб і послідовність їх отримання протягом певного періоду; професійний досвід особи, яка отримала такі докази (у разі залучення помічників і асистентів). Слід мати на увазі, що принцип ефективної роботи кожної системи не виключає можливості виникнення відхилень. Відхилення від діючих і запланованих систем контролю можуть викликатися такими факторами та ознаками як зміни в основному складі співробітників підприємства, значні сезонні коливання в обсязі операцій (реалізація товарних запасів, сировини і таке інше), помилки окремих співробітників. Виявивши певні відхилення, аудитор необхідно зробити запити щодо них, наприклад, уточнити терміни звільнення та прийняття на роботу співробітників, які виконували основні функції внутрішнього контролю.

Використовуючи результати тестів на відповідність системи внутрішнього контролю, аудитор необхідно визначити наскільки її функціонування та структура відповідають його попередній оцінці ризику невідповідності внутрішнього контролю. Зроблена оцінка існуючих відхилень може привести аудитора до висновку про те, що визначений розмір ризику невідповідності внутрішнього контролю він повинен переглянути. У таких випадках аудиторі слід змінити характер, строки та масштаб виконання запланованих процедур аудиту.

Усі етапи оцінки системи внутрішнього контролю аудитор фіксує в робочих документах: отримані відомості про систему обліку та внутрішнього контролю;

оцінку ризику невідповідності внутрішнього контролю. Якщо ризик невідповідності внутрішнього контролю оцінюється аудитором як незначний, він додатково пояснює в документах обґрунтування своїх висновків.

Існують різні методи документального оформлення інформації про систему обліку та внутрішнього контролю. Вибір необхідних методів документального оформлення є виключно предметом особистого судження та вибору аудитора. Заходи, що виконуються окремо або в комбінаціях, оформлюються аудитором у вигляді письмових звітів, анкет, контрольних переліків і блок-схем. Форма та обсяг цієї документації залежать від розміру і структури підприємства, кількості видів діяльності, порядку ведення бухгалтерського обліку на підприємстві та структури систем внутрішнього контролю.